

FULDAI ÉVKÖNYV (828–901)

Annales Fuldenses

Ford., bev., jegyz. Veszprémy László

(Corpus Fontium Antiquitatis Hungaricae 1.)

Martin Opitz, Bp. 2022. 190 oldal

Veszprémy László fordítása bilingvis kiadásban, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja és Moravcsik Gyula Intézete által szerkesztett *Corpus Antiquitatis Hungaricae* sorozat első részeként jelent meg. A kötet azon kezdeményezések sorát gazdagítja, melyek a korai magyar történelmet (akár tágabban is) érintő források egészének magyar nyelvű közzétételét szorgalmazzák, és amiben – üdvözlendő módon – több magyar kiadó és intézmény (Attraktor, Magyarságtudató Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat) is élen járt az elmúlt időszakban.

Az *Annales Fuldenses* (továbbiakban: *AF*) a kora középkori Európa és a korai magyar történelem egyik becses forrása. A nagy Karoling évkönyvszerkesztések egyik utolsó példajaként számontartott évkönyv a 714 és 829 közötti események leírása során az *Annales Regni Francorum* (Ed. Georg Heinrich Pertz – Friedrich Kurze. MGH SS. rer. Germ. VI. Hannover 1895., továbbiakban: *ARF*) szövegére támaszkodik, bejegyzései csak ezt követően bírnak önálló forrásértékkel. A főként a keleti frank területek történetére összpontosító szerkesztmény a 901/902. évig tárgyalja az eseményeket, párhuzamosan az inkább a Karoling Európa nyugati féltekéje ügyeivel foglalkozó – és a 882. évig vezetett – *Annales Bertiniani*val (Ed. Georg Waitz. MGH SS. rer. Germ. V. Hannover 1883., a továbbiakban: *AB*). Az *AF* kései, megbízhatónak ítélt adatai a korai magyar kalandozásokról és a honfoglalás előzményeiről, valamint utolsó szakaszának menetéről is tájékoztatnak, így érthető módon már régóta a hazai szakmai diskurzus homlokerébe kerültek. Részletesen olvashatunk ugyanis olyan – korai történelmünkben fontos szerepet játszó – személyekről, mint Svatopluk morva fejedelem, Liutpold bajor őrgróf majd herceg, vagy Arnulf keleti frank király és császár, valamint olyan meghatározó eseményekről, mint a 895–896. évi bolgár–magyar konfliktus, a 899–900. évi itáliai hadjárat és Pannonia meghódítása vagy a morvákkal szembeni csatározások.

A korábban magyar nyelven csupán szemelvényekben ismert *AF*-et 2019-ben Darvas Máttyás is lefordította és azt a kiadó elektronikus formában könnyen elérhetővé is tette (Fuldai évkönyvek. Annales Fuldenses. [A Magyarságtudató Intézet Kiadványai 5.] Bp. 2019.). Ahogy arra Veszprémy előszavában utal, fordítása már évekkal ezelőtt (az előbbivel párhuzamosan) elkészült. Jelen kiadás azonban részletes bevezetőtanulmányával és a modern szakirodalmat felvonultató jegyzetapparátusával kiegészíti (és emiatt kétségtelenül felül is múlja) a Darvas-féle kiadást.

A bevezető tanulmány külön érdeme, hogy tisztázza a forrás kézirati hagyományát. Az első, Friedrich Kurze által publikált kritikai kiadás szemléletétől – mely az évkönyv szerkesztési fázisait konkrét személyekhez (Einhardhoz, a fuldai szerzeteshez, Rudolfhoz és annak tanítványához, Meginharthoz) kötötte – Veszprémy szerint „végleg elbúcsúzhatunk” (23.). Franz Staab kutatásai alapján csupán „mainzi” és „bajor” redakciókat különíthetünk el, melyeknek szövegváltozatait a megfelelő helyeken hozza is a fordítás (106. és 115-től). A szakmai bevezető részletesen kitér az évkönyv forrásaira is. Ismerteti például az *AF* más frank évkönyvekhez való viszonyát, és képet ad a korabeli frank kolostorokban fellelhető forrásanyagról (levelekről, köriratokról, szóbeli értesülésekről). Az évkönyv merít továbbá a klasszikus és késő antik auktorok (Vergilius, Tacitus, Prudentius stb.) műveiből is; e szövegösszefüggések közül Veszprémy több olyat is sikeresen azonosított, melyek a nemzetközi kutatás figyelmét is elkerülték (31–34.). Steffen Patzold kutatásaira alapozva a tanulmány

kiter az évkönyv 880-as és 890-es éveinek lehetséges szerzőire, valamint a 884. évet érintő (későbbi) interpolációkra is (30–31.).

Az évkönyv korábbi kiadói eltérő kezdődátumokkal adták közre a forrást, attól függően, hogy mennyire ítélték fontosnak az *AF* más, frank évkönyvekkel összefüggő korai bejegyzéseinek közlését. Míg a 2019-es magyar kiadás a 714. évtől indul, addig Veszprémy a 828. évi bejegyzést tartotta indokolt kezdőpontnak, mert az *AF* ekkortól már szövetszerűen eltér az *ARF*-étől. Az új kiadás záródátumaként a fordító az *AF* Reichenauai Hermann krónikájában fennmaradt 902. évi töredékét szerepelteti.

Magában a fordításban többnyire stilisztikai különbségek érzékelhetők a korábbi szemelvényekben megjelent részletekhez és Darvaséhoz képest. Néhány ponton azonban lényegi eltérés is tapasztalható. Például Veszprémy – teljesen indokoltan – a *dux* kifejezést, különféle jelentéstartalma miatt legtöbbször meghagyja latin formájában. A többi példából fakadó értelmezésbeli különbségeket a bevezető tanulmány történeti kontextusban is tárgyalja (25–30.). Formosus pápa 896. évi „tetemre hívása” kapcsán nyilvánvalóvá válik, hogy a posztumusz megvádolt és elítélt pápa „perén” a jelenlévő ügyvéd nem a főpapi zsinatot, hanem Formosust képviselte. A kora középkori hadtörténetírás egy kulcskérdését világítja meg a következő eset. Az évkönyvben a 891. évnél közölt hadi események kapcsán jegyzi meg, hogy a frankok elszóztak a *pedemptim*, azaz „gyalogosan” avagy „lépésről lépésre” való harctól. A fordítás térje, hogy a frankok harcászataiban a lovas vagy a gyalogos harcmodor dominált-e, és míg e konkrét esetben Veszprémy elfogadja a „lépésről lépésre” haladó gyalogos előrenyomulásra utaló változatot, példákon keresztül felhívja a figyelmet a frank lovasság elidegeníthetetlen szerepére is. A korai magyar történelmet érintő 900., 901. és 902. évi passzusok fordítása kapcsán Veszprémy markáns álláspontra helyezkedik. Bácsatyai Dániellel ért egyet például azokban a kérdésekben, hogy a 900. évi hadjáratról Pannonia dűlásával hazatérő honfoglalók ekkor vették birtokba a területet – nem pedig visszatértek oda, ahogy azt más értelmezések sejtetik –, illetve hogy az azt követő évben nem „a karantánok országának déli területeit” dúlták, hanem a „morvák országának déli részét, Karintiát”. A két kutató abban is egyetért, hogy Ennsburg, mielőtt 900-ban hirtelen városfallal megerősítették, erődítmény település volt, végezetül pedig, hogy a 902. évben a magyarok vereséget szenvedtek a morvaktól. A keleti helynevek azonosítása kapcsán a kiadás bevezetője ugyan sem Omuntesberg, sem Dowina esetében nem jut megnyugtató következtetésre, azonban a felvontatott szakirodalmak közelebb vihetik az olvasót a lehetséges megoldásokhoz.

A forráskiadás egyértelmű célja, hogy a korábbi gyakorlattal szemben ne csupán a kiragadott részek, hanem a mű teljességének történeti vizsgálatára ösztönözzön, és ehhez – kiterjedt jegyzetapparátusával – megfelelő kontextust nyújtson. Ehhez igen hasznosak a kronológiai, genealógiai táblázatok és a mellékelt térkép. Az albumszerű kötet végén a forrás legteljesebb, bécsi kéziratának (ÖNB Cod. 451) *facsimiléje* is szerepel, bár ezt szabad szemmel igen nehéz olvasni. A jegyzetapparátus impozáns mennyiségű (11 oldalnyi bibliográfiába sűrített), zömében német és angol nyelvű szakirodalomból építkezik. A nemzetközi vonatkozású részek jegyzeteinek összeállításánál Veszprémy elsősorban a korai középkor és frank történelem szaktekintélyeire, Timothy Reutersre és Janet Nelsonra támaszkodott. Egy ilyen sokrétű tematikájú forrásnál természetesen semmilyen közreadástól nem várható el, hogy ugyanolyan mélységű ismeretanyagot vonulasson fel minden résztémakör esetében. Néhány apróbb hiányosságot – melyek az *AF* adatainak értelmezését és jelen szövegkiadást is érintik – saját érdeklődésem okán ragadtam ki, és ezek elsősorban azt hivatottak hangsúlyozni, hogy a forrás egészének értelmezése nem választható el attól a szövegkorpusztól, amiben gyökerezik, vagyis a kapcsolódó frank évkönyvek adataitól.

Így például az évkönyv a 850. év alatt tudósít egy bizonyos Godfrid normann vezérről, aki csapatával a Szajján felhajózva II. (Kopasz) Károly nyugati frank uralkodó királyságát fosztogatta. Veszprémy az említett Godfridot tévesen Ivar fiának tartja („Guthfrith Ivarsson”), aki Kemenerland földjét nyeri el és Frisia *dux*a lesz, halálának dátumaként pedig a 885. évet jelöli

meg (51.). A Godfrid név a korszakban különösen gyakori volt a dán királyi nemzetségből származók körében. Félreértéshez itt az vezet, hogy később egy másik Godfrid is szerepel az évkönyv lapjain, a 882. és a 883. évnél, amikor a korábban Frisiát birtokló Rorik földjeit III. (Kövér) Károly frank uralkodó valóban neki juttatta (106–108.). Az említett Godfridot összeesküvés vádjával 885-ben ki is végezték. A 850. évnél felbukkanó Godfrid már csak kronológiai alapon is nehezen hozható kapcsolatba a 885. évben elhunyt névrokonával. Az *AB* párhuzamos szöveghelye azonban kétségtelenné teszi, hogy itt Godfrid Haraldssonról (*Herioldi Dani filius*) van szó, aki még I. (Jámbor) Lajos császársága idején tért keresztény hitre Mainzban (*AB* 42.). Az *ARF* szövegéből azt is tudjuk, hogy erre 826-ban került sor (*ARF* 169–170.). Godfrid Haraldssonról a 855. évben hallunk utoljára, Frisia – feltehetően átmeneti – uraként (*AB* 46.).

Hasonló esettel állunk szemben a Harald név felbukkanásakor az *AF* 852. évi bejegyzésénél (53.). A forrás a 850. évnél már tárgyalta egy hasonló nevű személy (Rorik fivére) halálát (50.). A 852. évnél talán Godfrid apjáról lehet szó, akiről az *ARF* a 814–828. évek között folyamatosan tudósít (*ARF* 141–175.), az *AF* azonban csak itt emlékszik meg róla, mint aki „számos éven át megbecsülésben élt a frankok között”, mielőtt az adott évben megölelték (53.). Jelen forráskiadás a két Harald esetére nem hívja fel a figyelmet, és ez félreértésekhez vezethet, csakúgy mint a 873. évben felbukkanó Halfdan azonosítása, akit Veszprémy (valószínűleg helyesen, bár indoklás nélkül) Halfdan Ragnarssonal vél egy személynek. Az említett Halfdan dán királyként, de northumbriai uralkodásának évszámával (876–877) szerepel a személynévmutatóban, ahol az eddig említett apróbb pontatlanságok is megismétlődnek (152–153.). A 858. év híradásánál Kopasz Károly csapatai *super Ligurum fluvium*, Veszprémy fordításában „a Loire folyónál” harcoltak a normannok ellen (60.). A vonatkozó jegyzet jelzi, hogy itt Oissel szigetének ostromáról van szó, amely azonban nem a Loire-on található (ahogy az a jegyzetben szerepel), hanem a Szajján. Ez az *AB* jóval részletesebb híradásából egyértelműen kiderül (*AB* 50.). A szöveg tehát ez esetben kivételesen szó szerint – „a Loire fölött”, talán „a Loire-on túl” – fordítandó. (Az *AF* láthatóan nem ismeri a csata pontos helyszínét, mert Oissel-t sem említi, így könnyen lehet az is, hogy az évkönyv írója eltévesztette a folyónevet.)

Az *AF* adatainak hitele több helyen is megkérdőjelezhető, amit a kiadás a vonatkozó részeken nem tüntet fel. A fentebb említett, Szajján végrehajtott támadásra például más évkönyvek egybehangzó véleménye szerint a 852–853. években került sor (*AB* 42–43.; Fragmentum Chronici Fontanellensis. Ed. Georg Heinrich Pertz. MGH SS rer. Germ. II. Hannover 1829. 304.), azt az *AF* tévesen élkelte be a 850. év eseményei közé. Az évkönyv mainzi redakciója (a második) Godfrid esküvőjét más összecsengő kútfőkkel ellentétben 882 helyett 883-ra teszi (Vö. *AB* 153.; Annales Vedastini. Ed. Georg Heinrich Pertz. MGH SS rer. Germ. II. Hannover 1829. 199.), míg a bajor redakció teljesen összekeveri őt egy másik normannal, Sigfriddel, majd ezt tetézve mindkettőjük halálát a Dyle folyó mentén 891-ben lezajlott csatához köti (117. és 130.). Bár ezek nem érintik közvetlenül a magyarokra vonatkozó kései híradásokat, véleményem szerint az évkönyv általános forrásértékéhez figyelembe veendő adalékokról van szó. Azt legalábbis mindenképpen nyilvánvalóvá teszik, hogy az *AF*-et csakis a vele összefüggő szöveghagyományok és források tükrében érdemes használni.

E néhány példa ellenére Veszprémy a legtöbb esetben hivatkozik a korabeli évkönyvek kapcsolódó adataira és mindent megtesz, hogy eligazítsa az olvasót a különböző Lajosok és Károlyok útvesztőjében, a frank egyháztörténet, a morva–frank határvillongások vagy a korai magyar történelem vitás kérdéseiben. Maga a forrás fontossága, valamint e kísérőszövegek és az alapos bevezetőtanulmány okán a kötet minden bizonnyal hamar bekerül majd a hazai szakmai vérkeringésbe. Az elmondottak fényében csak remélhetjük, hogy a mostanéhoz hasonló remek fordítások más források esetében is megszületnek majd.

Katona Csete